

Epos o Gilgamešovi
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Starobabylonský anonymný epos sa zachoval zapísaný klinovým písmom na hlinených tabuľkách, je najstarším básnickým dielom svetovej literatúry a zároveň najvýznamnejšou literárnou pamiatkou mezopotámskeho písomníctva.

Životopisné údaje:

Autor je neznámy, dielo vzniklo asi pred 3000 rokmi.

Dielo:

Historici sa domnievajú, že Gilgameš bola skutočná historická postava kráľa, ktorý vládol na prelome 4. a 3. tisícročia pred n.l. v juhobabylonskom Uruku – meste pri rieke Eufrat, na území dnešného Iraku. Gilgamešove hrdinské činy sa stali legendou, najskôr sa ústne šírilo niekoľko spevov, neskôr boli v rozličných podaniach zapísané klinovým písmom na hlinené doštičky. Zo štyroch zachovaných verzií je najznámejšia novoasýrska, ktorá má dve časti. V prvej sa píše o Gilgamešovi, kráľovi Uruku, ktorý bol odvážny, múdry, ale „tvrdou a ťažkou rukou vládol nad uruckým ľudom“. Bohovia sa nad utláčaným ľudom zľutovali a stvorili nadčloveka Enkidua, ktorý mal skrotiť Gilgamešovo srdce, aby si Uruk oddýchol. Enkidu je rovnako silný ako Gilgameš, navzájom sa obdivujú a sú priateľmi. S pomocou boha Slnka zabijú strážcu cédrového lesa. Nasledujú epizódy o láske bohyně Ištar ku Gilgamešovi, o jeho odmietnutí, o bojoch s nebeským býkom a o Enkiduovej smrti. V druhej časti sa Gilgameš pokúša dosiahnuť nesmrteľnosť. Radí sa s jediným nesmrteľným človekom Utanapištimom (ktorý prežil potopu sveta), nesmrteľnosť však nedosiahne, zostáva mu iba hrdosť z vlastného diela – z hradieb okolo Uruku. Priateľstvo s Enkiduom mu pomohlo stať sa citlivejším k ľuďom, nemyslieť len na seba.

O diele podrobnejšie

Epos o Gilgamešovi je rozdelený do 12 spevov (pôvodne mal asi 3000 – 3800 veršov). Nepoznáme ho celý a ani nevieme, kedy presne vznikol. Novoasýrska verzia pochádza z knižnice kráľa Aššurbanipala (z archeológmi objaveného mesta Ninive) a je zapísaná klinovým písmom na dvanástich hlinených tabuľkách, ktoré pochádzajú asi z polovice 7. storočia pred n.l. V Britskom múzeu v Londýne tabuľky dlho čakali na rozlúštenie a spracovanie. Písmo sa podarilo rozlúštiť v roku 1872 britskému asýriológovi Georgovi Smithovi. Práve on vtedy objavil medzi Layardovými tabuľkami z Ninive aj zlomok veľkej tabuľky, ktorá pochádzala z Eposu o Gilgamešovi. Jej preklad vzbudil veľkú pozornosť a vzrušenie, obsahovala totiž popis potopy sveta, a to sčasti tými istými slovami ako ju popisovala biblia. Text bol však starší ako biblický a tabuľke chýbal koniec. Smithovi sa podarilo záver tabuľky v Ninive nájsť, ďalšie fragmenty vykopali iní archeológovia, niektoré sa našli v múzeách. Zlomky sa postupne spájali, epos dodnes nie je úplný. Známe sú aj staršie asýrske a babylonské zlomky eposu z 12. – 18. storočia pred n.l., a tiež oveľa staršie sumerské predlohy z 20. storočia pred n.l. Doklady o tomto diele sa zachovali na mezopotámskych výtvarných pamiatkach s vyobrazeniami Gilgamešových činov (z prvej tretiny 3. tisícročia pred naším letopočtom). Básnické dielo bolo určené na prednášanie za sprievodu lýry a bubnov pred verejnosťou.

Objav diela:

Dielo sa začína a končí oslavou mohutnej hradby okolo miesta Uruku. Táto hradba dodnes stojí, má dĺžku deväť kilometrov, miestami je až deväť metrov široká a deväť metrov vysoká. Základy má z pálených tehál. Aj mesto Uruk dodnes v Iraku existuje. Leží na rozhraní stepi a púšte pri dolnom Eufrate a je morom trosiek, z ktorých

vystupujú dva vežové chrámy, Ištarin a Anov zikkurat. Mesto sa dnes volá Varka. Že sa pod ním skrýva slávny Uruk, to zistil ako prvý nemecký archeológ Walter Andrae v roku 1902. Systematické vykopávky sa v ňom začali až v roku 1912. Dnes tam je najväčšie archeologické nálezisko v celej Mezopotámii. Archeologické nálezy potvrdzujú, že v Epose o Gilgamešovi je veľa presných realistických popisov. Že Gilgameš bol skutočnou historickou osobnosťou, o tom priame dôkazy nie sú, je však niekoľko dôkazov nepriamych – sú to samotné hradby alebo záznamy o sumerských kráľoch (tam sa však uvádza, že vládol 126 rokov). Ak žil, bolo to približne v 30. – 28. storočí pred n.l., z toho obdobia totiž pochádzajú hradby, ktoré Gilgameš údajne staval.

V roku 1847 britský archeológ Austen H. Layard pri vykopávkach starobylého mesta Ninive našiel v jeho troskách aj zvyšky Aššurbanipalovej knižnice, ktoré obsahovali vyše 20 000 hlinených tabuliek, popísaných vtedy neznámym klinovým písmom. Vďaka nemu dnes Epos poznáme.

Klinové písmo

Vytvorili ho Sumeri, a to z pôvodného piktografického písma, teda z obrázkových znakov, ktoré vyjadrovali celé slová vyobrazením príslušných predmetov. V piktografickom písme znamenal obrázok ryby rybu, obrázok klasu obilie a pod. Postupne sa znaky zjednodušili na čiarky, trojuholníky, atď. Od najstarších čias sa týmto písmom písalo na navlhčené hlinené tabuľky, ako nástroj na písanie používali zaostrenú trstinu. Papyrus v Mezopotámii nerástol a pergamen ľudia ešte nepoznali. Technika písania viedla tiež k nahradeniu oblých tvarov rovnými čiarami, ktoré boli pri zatlačení hrotu trstiny do hlíny hrubšie, takže pripomínali „kliny“. So vzhladom písma súvisí aj jeho pomenovanie, dal mu ho v 17. storočí Angličan Thomas Hyde. Písmo slúžilo spočiatku na hospodárske a úradné záznamy, neskôr v ňom vznikli diela umeleckej i odbornej literatúry – eposy, hymny, zákony, lekárske recepty a pod. Tento typ písma prevzali neskôr Babylončania a Asýrčania, prispôbili však vyjadrovacie formy svojej reči, ktorá patrila do semitskej jazykovej skupiny a bola odlišná od nesemitskej sumerčiny. Menili – vyvíjali sa postupne aj znaky klinového písma.

Sumeri

Obyvatelia Sumeru, oblasti južnej Mezopotámie, kam prišli v polovici 4. tisícročia pred naším letopočtom pravdepodobne z Indie alebo zo Strednej Ázie. V novej vlasti vynášli klinové písmo, kalendár s dvanástimi mesiacmi, stavby s oblúkovými klenbami, hrnčiarsky kruh, voz s kolesami, desiatkovú sústavu, atď. Ako štát a národ zanikol Sumer v 1. polovici 2. tisícročia pred n. l., sumerčina ako reč pretrvala až do novobabylonského obdobia.

Úryvky

Gilgameš a mohutná Uruku hradba (tabuľka prvá)

Pozri sa, priateľ, na veľké mesto Uruk na brehoch svätého Eufratu! Prejdi sa po jeho širokých triedach a námestiach, prezri si jeho výstavné chrámy! Zastav sa pred Eannou, svätýňou bohyně lásky Ištary, a dotkni sa jej prahu! To všetko z dávnych pochádza časov a nič podobné nevytvoril inde nijaký kráľ ani človek.

Pozri sa, priateľ, na veľkú hradbu okolo Uruku na brehoch Eufratu! Je z pálených tehál, vysoká a mocná, múry má ako z kovu! Prejdi sa medzi jej cimburím, zostúp k jej základom a dotkni sa ich rukou! Pochádza z nedávnych čias a nič podobného nevytvoril inde nijaký kráľ ani človek.

Bol to hrdina Gilgameš, čo svojou vôľou a rukou svojho ľudu postavil túto nesmiernu hradbu, aby žil Uruk bezpečne pred vojakom z iného mesta a pred zbojníkom z púšte. Bol to kráľ Gilgameš, čo si týmto dielom večné zabezpečil meno.

Gilgameš a plavba s Uršanabim cez more smrti (tabuľka desiatá)

„Smrti sa nevyhneš,“ riekol Utanapištim. „Či azda naveky staviame dom? Naveky pečatíme? Či azda naveky sa bratia o podiel delia? Naveky trvá v krajine hnev? Či azda naveky stúpa rieka, naveky záplavu nosí? Nič nie je nemenné na večné časy! Mladý či starý, pán alebo sluha – čo je to platné, keď sa naplní osud? Vo chvíli smrti všetci sú si rovní, každý musí zomrieť, nevie len kedy. To iba veľkí bohovia žijú večne!“

„Veľké slová si riekol,“ odvetil Gilgameš, „a všetkým známe. Keď sa však na teba dívam, Utanapištim, nevidím, že si boh. V rozmeroch odlišný nie si; si ako ja. Ani rozdielny nie si; si ako ja. Povedz mi teda, ako si sa dostal medzi veľkých bohov, ako to, že žiješ večne?“

„Si z dvoch tretín boh, no ľudské máš starosti,“ riekol Utanapištim. „Keď si však toľko vytrpel, poviem ti, na čo sa pýtaš. Ale nádej na večný život vyžeň zo svojho srdca!“ Sadol si Gilgameš s Utanapištimom na zem v krajine Dilmun. Utanapištim nato otvoril ústa, aby mu odhalil tajomstvo, ktoré nepoznal nijaký človek.

Myšlienky:

„Epos o Gilgamešovi, ako ho dnes poznáme, pozostáva zo stovák fragmentov z rozličných miest a časov i z rozličných vývinových etáp asýrčiny, babylončiny, chetitčiny a sumerčiny. Originály asýrskych tabuliek sú z najväčšej časti v Londýne, babylonských v Berlíne a Bagdade, sumerských vo Philadelphii a Chicagu, chetitských v Istanbule a Ankare; rad tabuliek a ich zlomkov je aj v Paríži, New Havene a Oxforde. Pritom niekoľko riadkov jednej tabuľky je napr. v americkom múzeu, ich pokračovanie je o desaťtisíc kilometrov ďalej – v Iraku či Turecku. Daktoré tabuľky dnes už ani neexistujú, lebo sa rozpadli alebo stratili, ale ich objavitelia ich našťastie opísali, takže ich poznáme aspoň z ich záznamov... Text tohto eposu je doslova roztrúsený po celom svete – akoby symbolizoval, že je to dielo, ktoré patrí celému ľudstvu“. (Vojtech Zamarovský)

Epos o Gilgamešovi v slovenčine:

Podľa asýrskej, babylonskej, sumerskej a chetitskej verzie epos prerozprával Vojtech Zamarovský.